

HOOFSTUK 1

DIE EERSTE VERSKYNING VAN INDIVIDUELE BANTOEKUNS IN SUID-AFRIKA : GERARD SEKOTO

"Kuns van Afrika" roep by ons die beeld op van die klassieke kuns van Afrika¹, die ryke produksie wat so vroeg reeds begin het met die terra-cotta koppe van die Nok beskawing twee eeue v. C., die uitstekende vakmanskap van die bronsbeelde van Benin in die vyftiende en sestiende eeu, die pragtige koningskoppe van Ife, die latere houtbeelde van die Yorabu, Ashanti, Senufo, Bambara, Dogon, Guro, Dan, Baule en Bakuba bevolkingsgroepe².

In teenstelling met die groot kunsproduktiwiteit van Sentraal- en veral Wes-Afrika, vind ons in die suide van Afrika³ weinig of geen inheemse, klassieke Afrika-kuns nie. Hoe verder die bevolkingsgroepe suidwaarts beweeg het oor die kontinent van Afrika, hoe meer het hul kunsproduktiwiteit blykbaar afgeneem⁴. 'n Nomadiese jagtersbevolking het wel ook nie die geleentheid om in groot stante gevestig te raak en sodoende die omstandighede vir meer gevorderde kunsproduksie te skep nie. By die Bantoebevolking van Suid-Afrika was die kunsuitinge hoofsaaklik beperk tot 'n dekoratiewe ontwerp-versiering van gebruiksvoorwerpe en hutmure, kralewerk, en die maak van 'n paar houtbeeldjies en kleipoppe.

Gedurende die negentiende eeu, terwyl die grootste deel van die Suid-Afrikaanse Bantoe nog in stamverband geleef het, was hierdie tradisionele versiering al vorm van kuns wat onder die Bantoe aangetref is.

Gedurende die twintiger- en dertigerjare van hierdie eeu egter, het groot sosiale omwentelinge plaasgevind wat in 'n groot mate die verlies van die Bantoe se eie kultuur sou meebring. Die plattelandse Bantoe het in groot getalle in die stede saamgetrek. Die stadsamelewing was egter meestal 'n losse samevoeging van individue uit hoogs verskillende agtergronde. Die hegte familie- en

---

1. Die term "klassieke Afrika-kuns" (Engels : African Art) dui voortaan op die dansmaskers, diere- en voorvaderlike figure, bronswerk, kopbeelde, houtwerk van uitgesnyde deure, e.d.m. van die hierbo vermelde stamme van Sentraal- en Wes-Afrika. Daarenteen dui die term "tradisioneel" op die volkskuns van spesifiek die Suid-Afrikaanse Bantoe-stamme. Sien hfst. 2, vtn. 2, p. 6, ("voetnoot" afgekort na "vtn.")

2. Die hoofkenmerke van die klassieke kuns van Sentraal- en Wes-Afrika word verder toegelig in hfst. 6, p. 62-3.

3. Die "suide van Afrika" verwys hier na die hele geografiese gebied van Afrika suid van die Zambesi. "Suid-Afrika" verwys meer spesifiek na die Republiek van Suid-Afrika. Vir 'n beskrywing van die kunswerke wat wel in die suide van Afrika aangetref is, sien Holý, L., The Art of Africa, Masks and Figures from Eastern and Southern Africa, fig. 135-140.

4. Die Boesmankuns van Suid-Afrika word nie by hierdie beskrywing van Bantoe-kuns ingesluit nie.

stamverbande van die eertydse plattelandse Bantoesamelewing is grotendeels verbreek. Die stamkultuur en -tradisies het veelal verlore gegaan en die Bantoe is gekonfronteer met die vir hom oorweldigende Westerse beskawing. Akkulturasie kon nie geleidelik plaasvind nie en die plotselinge verandering het verwarring by die Bantoe individu laat ontstaan.

"Die uiterlike elemente van die blanke se kultuur kan vinniger oorgeneem word as die innerlike beginsels wat noodsaaklik is vir die onderskraging van daardie elemente; 'n vinnige kultuuroorname sal dus eensydig en ongebalanseerd van aard wees. Indien die aanpassing stadiger kon plaasgevind het, sou die geleentheid bestaan het om eerstens selektief op te tree en tweedens die innerlike waarborge saam met die nuwe elemente oor te neem. So iets sou alleenlik kon gebeur as die aanraking met die blanke beskawing minder hewig was en die kultuuroorname minder geforseerd kon plaasvind. In 'n sosiale, ekonomiese, politieke en regtelike organisasie waarbinne hy nie direk of indirek gedwing word om hom so vinnig as moontlik te probeer aanpas nie, sal die Bantoe deur 'n natuurlike proses van selektiewe aanpassing daardie elemente wat vir hom van positiewe waarde is, op 'n gebalanseerde wyse kan aanneem en die elemente uit sy stamkultuur wat goed en waardevol is langs die nuwe elemente behou, sodat die aanraking tussen die oue en die nuwe eerder op positiewe aanpassing as disintegrasie sal afstuur."⁵

Dit was juis hierdie geweldige maatskaplike omwentelinge wat aanleiding gegee het tot die ontstaan van Westerse kunsuitinge onder die Bantoe gedurende die dertiger- en veertigerjare van hierdie eeu. Die stameenheid, waarbinne die kuns 'n oorgelewerde groepsuiting was, is verbreek en die individu, met aanleg in die rigting, begin nou selfstandig kuns beoefen. Waar in stamverband die kunsversierings merendeels net bruikbaarheidswaarde gehad het, word volgens die Westerse voorbeeld nou kuns om die kunsstuk self geskep. Deur intense kontak met die Westerse beskawing is die Bantoe dus beweeg tot eie kunsproduksie, hetsy oorspronklik of slegs in nabootsing van Westerse kunsuitings.

Die rede vir hierdie late begin van individuele kunsproduksie onder die Bantoe word deur prof. M. Bokhorst as volg gesien. "De voornaamste oorzaak is dat men geen artistieke expressie kan verwachten bij een bevolkingsgroep, waarvan generaties lang alle mogelijk tot het ontwikkelen van gevoelens van eigenwaarde op politiek, sociaal en ekonomies gebied onthouden werden. In de naoorlogse jaren, vooral in de laatste dekade, is hierin verandering gekomen. Enerzijds door het ontstaan van politieke en sociale strevingen onder de Bantoes zelf, anderzijds door het beleid van zelfbestuur aan Bantoestans, is

---

5. Eloff, J.F., "Die Verandering en verval van die Gesinslewe van die Stedelike Bantoe," Tydskrif vir Rasse-Aangeleenthede 4(4) : 23, Julie 1953.

het gevoel van eigenwaarde bij de Bantoe overal in zuidelijk Afrika snel aan het groeien. Het is aan dit plotseling ontwaakte en gestimuleerde besef van eigenwaarde te danken, dat even plotseling een vrij groot aantal Bantoe kunstenaars naar voren is gekomen."⁶

Die eerste Bantoe kunstenaar⁷ wat Suid-Afrika opgelewer het is Gerard Sekoto.⁸ Na sy opleiding aan die Anglikaanse Onderwyseropleidingskollege Gracedieu in die distrik Pietersburg, het Sekoto vir enkele jare skoolgehou. In die vroeg dertigerjare het hy voltyds begin skilder.⁹ Sekoto het sy onderwerpe gevind in die veranderde sosiale omstandighede en leefwyse van die Bantoes in die stede. Die groot Bantoe woonbuurtes wat oral ontstaan het, met die groot mensemassas, die geraas en gejaagdheid van die industriële stad, die bont huise van die lokasies, die kinders en die honde wat rondspeel was onderwerpe wat veel gebied het. Sekoto het sy eie mense weergegee. Dit was duidelik nie 'n geval van 'n blanke kunstenaar wat maar sentimentele toneeltjies geskilder het nie. Sekoto se voortreflikheid lê juis in die intieme kennis waarmee hy sy eie mense en omstandighede kon uitbeeld, alhoewel sy tegniek, en tot 'n groot mate sy houding, westers is. Sekoto se styl wissel tussen realisme en impressionisme.¹⁰ Die mensefiguur word vereenvoudig en in geronde vorme weergegee met min klem op anatomiese juistheid. Die kleurgebruik is meestal aangenaam met 'n opvallende gebruik van blou, veral in die skaduwees. Sekoto se werk het wel belofte ingehou en hy kon waarskynlik 'n bydrae gelewer het to Suid-Afrikaanse kuns. In die vroeë veertigerjare het hy egter besluit om na Parys te gaan en sedertdien het hy dit sy permanente tuiste gemaak. Aanvanklik moes hy op allerlei maniere poog om genoeg geld te maak om aan die lewe te kon bly, hy moes selfs vir 'n tyd lank sing in 'n nagklub. Die afgelope jare leef hy egter rustiger en is sy lewe meer gevestig. Sekoto beeld nog lokasietonele uit maar dit is net herinneringe, afgesny van die bronaar en dit ontbreek aan die krag van vroeër.

"Sekoto has undergone a gradual change into decline from maturity, Living amidst European art influences, he has gradually lost those instinctive elements which were the most valuable contributions to his art. He has succumbed

---

6. Bokhorst, prof. dr. M., "Kunst en ras in Zuid-Afrika", De vrouw en haar huis, 61:731, 1967.

7. D. w. s. die eerste Bantoe wat buite stamverband sy kuns beoefen het.

8. Geb. 1913, Middelburg, Transvaal.

9. Sekoto kan as 'n geïsoleerde geval beskou word daar die volgende noemenswaardige Bantoe kunstenaars eers in die vyftigerjare na vore gekom het met die ontstaan van die Pollystraatsentrum, sien hfst. 2, p. 7.

10. Afb. 1, p. 3a., kat. nr. 176. Die titels van die skilderye en beelde word deurgaans in die oorspronklike taal behou, d. w. s. meestal in Engels. Ongetitelde werke verkry 'n beskrywende Afrikaanse titel. Sien ook hfst. 5C, vtn. 53, p. 49.

Afb. 1. G. SEKOTO.
Straattoneel.
(45 x 53 cm.)
Foto : H. D. Grey.

Afb. 2. E. NGATANE.
Exciting News.
(74.5 x 60 cm.)

to European art methods, not from weakness so much as divorcement, from his inability to recognise tradition in his own race history, and his utter alienation from the ways and lives of his own people, from their customs and his heritage. That is the tragedy of his decline: and this decline will never be revoked so long as he insists on living among European artists and art influences, until he re-establishes his basic elements in the life from which he has sprung and which represents all native living in South Africa."¹¹

Hierdie beskrywing van Sekoto se werk, wat reeds in 1946 gegee is, is ongelukkig vandag nog van toepassing.¹² Die jarelange verblyf in Parys het 'n duidelike stempel op sy werk gelaat. Sekoto beeld nog altyd fietsryers, skoolkinders en lokasietonele uit, maar daar is geen oortuigende lewenskrag meer in sy werk nie. Sy vroeëre meer naïewe vorm- en kleurgebruik is nou vervang deur 'n gesofistikeerde formule wat oor en oor herhaal word. Sekoto se kuns het in meganisme verval en selfs in die Wes-Afrikaanse tonele van Senegal slaag hy nie daarin om werklik die atmosfeer van die omgewing weer te gee nie.

Sekoto se vroeëre lewendige kleurgebruik is nou vervang deur 'n konsentrasie hoofsaaklik op blou. Dit is baie jammer dat Sekoto se kuns nou in algemeenhede verval het en dat sy oortuigende individualisme van vroeër verlore gegaan het. Indien hy by die bronaar van sy kuns in Suid-Afrika gebly het, kon die resultaat moontlik veel gelukkiger gewees het.

Die vroeë uitbeeldings van lokasietonele van Sekoto word vandag voortgesit deur kunstenaars soos Ephraim Ngatane.¹³ Ngatane het aanvanklik in waterverf en gouache gewerk in 'n styl wat wissel van laat-impressionisme tot ekspressionisme. Sy skilderye het as inhoud verhalende tonele uit die daaglikse lewe soos gesien in die lokasie.¹⁴ In die jongste tyd eksperimenteer hy heelwat met olieverf. Hy wend die pigment egter oormatig dik aan en verloor daardeur veel van sy aanvanklike verfyndheid van uitdrukking.

Andrew Motjuadi¹⁵, 'n self-onderrigte kunstenaar, lewer 'n belangrike bydrae tot hierdie groep kunstenaars met sy besonder persoonlike styl.¹⁶ Motjuadi neem die lokasielewe noukeurig waar en teken dit dan in die fynste besonderhede omslagtig na. Dit is nie blote realisme nie maar is gegrond op die

11. Lewis, D., *The Naked Eye*, p. 32.

12. N. a. v. 'n uitstalling van Sekoto se jongste werke by die S.A. Kunsvereniging-galery, Pretoria, Desember 1968.

13. Geb. 1938, Lesotho. Ngatane, Motjuadi en Motau word nie volledig behandel nie, maar slegs genoem as die vernaamste verteenwoordigers van hierdie groep uitbeelders van die lokasielewe.

14. Afb. 2, p. 3a., kat. nr. 175.

15. Geb. 1935, Pietersburg, Transvaal, oorl. 1968, Pretoria.

16. Afb. 3, p. 4a., kat. nr. 174.

Afb. 3. A. MOTJHADI.
Penny Whistlers.
(76.5 x 108 cm.)

Afb. 4. J. MOTAU.
Around the Brazier.
(114.5 x 96.5 cm.)
Foto : J. P. Kriel.

belangrikheid wat hy aan elke figuur heg, groot of klein, al na gelang van die rol wat hulle in die tekening speel. Motjuadi se styl is uitgesproke persoonlik van aard en bekoor juis deur die amper onbeholpe hoekigheid van die figure en die aandagtige detailwerking. Sy hantering van 'n potlood is besonder behendig en, as dit keurig aangevul word met houtskool, verleen dit aan Motjuadi se werk 'n sterk eie stempel en atmosfeer.

Die uitbeelding van lokasielewe deur Bantoe kunstenaars het vandag al ontwikkel tot 'n definitiewe "skool" met baie navolgers.¹⁷ Hier kan genoem word Cousin Walaza, Durant Sihlali, Goodlad Gwabe, en vele ander. As gemeenskaplike kenmerk van hulle werk blyk veral die oor-gedramatiseerde en sentimentele siening van die lokasielewe. "There is a certain sameness about the works of African artists, which leads one to believe that they come off the same production line. Once the novelty wears off, and it has by now, the trademarks in their efforts are big feet, big hands, knobbly knees, distended stomachs and gross caricatures of the human figure ... and the concentration on the seamier side of township life."¹⁸ Die werk is oorwegend swaarmoedig van aard en dit ontbreek aan die opgeruimdheid wat 'n algemene karaktertrek van die Bantoe is.

Die jong kunstenaar Julian Motau¹⁹, wat aan die begin van 1968 in 'n skietvoorval gedood is, was die jongste toevoeging tot hierdie skool van kunstenaars. Sy kunsproduktiwiteit was beperk tot twee jaar en sy groot houtskool-tekeninge is baie sterk onder die invloed van Dumile.²⁰ Motau het graag klonkies as onderwerpe vir sy tekeninge gebruik.²¹ Die hande en voete word beklemtoon en die groot koppe neig na die karikatuuragtige. Die klonkies word baie maal met oumansgesigte uitgebeeld, maar 'n mens voel dat die gebrek aan suiwer kunsuitdrukking in die werke aangevul moet word deur die toeskouer se meegevoel met die moeilike lewensomstandighede in die Bantoe woonbuurtes. Die uitbeelding van hierdie lewe is wel 'n geldige tema. Die sentimentele en karikatuuragtige benadering van hierdie tema word egter oor en oor herhaal deur baie van ons Bantoe kunstenaars.²² Dit sou wel insiggewend gewees het om te sien of Motau in die toekoms 'n enigszins meer persoonlike styl sou ontwikkel het, en of hy net by hierdie gemaniëreerde uitbeeldingsbenaderings van die lokasie tema sou bly.

---

17. Die navolgers van hierdie "lokasiestyl" ook bekend as "township art" woon hoofsaaklik in Johannesburg. (Biografiese besonderhede moeilik bekombaar). Hierdie tipe uitbeelding val in die smaak van die breëre publiek, wat daartoe lei dat die kunsagente lokasieuitbeelding by Bantoe kunstenaars aanmoedig. Sien hfst. 5B, p. 48.

18. Davies, J., "African artists need to have a new angle," The Star 16 Okt. 1967

19. Geb. 1948, Tzaneen, Transvaal.

20. Sien afbs. 116-123, p. 49a, e. v.

21. Afb. 4, p. 4a., kat. nr. 173.

22. Bv. Walaza, Sihlali e. a.